

RAPOR

DEMOKRATİK KİTLE ÖRGÜTLERİNDE YENİ-LİBERALİZMİN ETKİLERİ*

Yeni-liberalizmin dört ana boyutunu Türkiye burjuvazisi 1980'den bu yana adım adım derinleştirmeye, sosyo-ekonomik programının temel direklerini oluşturmaya çalışmıştır. Burada dikkate alınması gereken burjuvazinin bu programla geriletmeye çalıştığı emekçi-çalışan kitlelerin kendi örgütlerinde yeni liberal stratejinin daha incelenmiş, daha rafine boyutlarının yaşam alanı bulabilmesidir. Dar meslekçi, yerelci, rekabetçi, özsel ve bireyci yaklaşımlar bu temelde ele alınmalıdır.

a) Demokratik Kitle Örgütlerinin (DKÖ) Meta Üretimi Alanına Girmesi: DKÖ, devlete bağlılık anlamında değil, tek tek bireylerin ya da birey gruplarının ötesinde bütün bir sosyo-ekonomik kategorinin (işçilerin, kamu çalışanlarının, belirli meslek mensuplarının) çıkarlarını ifade ettikleri ölçüde kamusal bir işleve sahiptirler. Olağan olarak faaliyetlerini kamusal bir hizmet arzı biçiminde düzenler, ürettikleri hizmetleri ticari biçimde pazarlamak yerine üyelerine ve topluma bir katkı olarak sunarlar.

Yeni-liberalizm döneminde Türkiye'deki DKÖ'nde bu alanda bir değişim başlamıştır. Örneğin, bazı mühendis ve mimar odalarının birimleri "hizmet üretimi" adı altında, mesleki denetim ve eğitim amaçlı faaliyetlerin dışında çeşitli mühendislik ve mimarlık hizmetlerini piyasaya bir meta biçiminde sunmakta ve bu yolla para kazanmaktadır. İlk başta örgütü mali bakımdan güçlendirebilecek olumlu bir yöntem gibi sunulan bu faaliyet tarzı, aslında örgütleri içten içe kemirerek asli işlevlerinden uzaklaştırmakta ve zayıflatmaktadır.

Odaların meta üreticisi haline gelmesi, o odayı ortak dayanışma ruhundan uzaklaştırarak bir tüccar mantığıyla hareket etmeye sürükler. Bir kez piyasadan iş alma kaygısı odaya egemen olduğunda, oda yönetimi piyasadaki aktörlere bağımlı hale gelir ve odaların en temel işlevleri olan mesleki denetim ve etik standartların izleyicisi olma görevlerinde sorunlar yaşamaya başlar. Dolayısıyla, herhangi bir toplumsal aktörün çıkar bağları temelinde bağımlı hale geldiği öteki aktörleri bağımsız bir temelde denetlemesi beklenemez.

Odaların bir tüccar gibi piyasaya girmesi, aynı zamanda bu DKÖ'nün kazanılan paranın paylaşılması için bir mücadele alanı haline gelmesine yol açar. Bütün kitle örgütlerinde varolan, kapitalist toplumun doğasından kaynaklanan bürokratikleşme eğilimi, odaların kontrolünde olan bu büyük para miktarlarının bölüşümü amacına bağlı olarak güçlenir. Artık örgütün yöneticisi yalnız yüksek bir

maaşın ve belirli yan olanakların değil, piyasaya "hizmet üretimi"nin yaratacağı kaynakların da etkisi altında kalır. Bu ise, yöneticinin nesnel konumunu kitlenin nesnel konumundan, yöneticinin çıkarlarını kitlenin çıkarlarından farklılaştırır. Sonuç, örgütün yapısına, üye bileşiminin özelliklerine, vb. gibi nedenlere bağlı olarak farklılıklar gösterir. Ama, bürokratik bir kastın örgüte egemen olması, gelir kaynaklarının bir bölümüyle kendi iktidarını kalıcı hale getirmesi güçlü bir eğilim olarak varlığını sürdürür.

Ticari faaliyetten elde edilen kazanç, yalnız örgüt bürokrasisinin çıkarları açısından değil, aynı zamanda örgütün mali gereksinimleri açısından da önemlidir ve örgüt yönetimi üye aيداتından gittikçe bağımsızlaşır. Böylece, ortaya aidat sorunu üzerinde düşünmeyen, üyeyle ilişkisini bu en az basit düzeyde bile geliştirme çabasından uzaklaşan bir örgüt çıkar. Bir kısır döngü yaratır: Örgüt ile üye arasındaki ilişki zayıfladıkça, örgüt gereksinimlerini karşılayabilmek için gittikçe daha fazla yüzünü ticarete döner, piyasa ilişkilerine gittikçe bağımlı hale gelir ve üye ile olan ara daha da açılır.

Geçmişin klasik bürokrasisi, gelir kaynaklarını üyeden elde ettiği için üyenin çıkarlarına daha bağımlıydı. Bugünün bürokrasisi ise, ekonomik ayrıcalıklarını piyasa faaliyetlerinden elde ettiği ölçüde üyenin çıkarından daha da bağımsızlaşır.

Ticari faaliyette bulunan örgütlerin yöneticileri, ister bundan kişisel olarak yararlansınlar, ister yararlansınlar, genel olarak kapitalist piyasaya daha bağımlı bir bakış açısına, kapitalizmle daha uyumlu bir ideolojiye sahip olacaklardır.

Bütün bunların kapitalist işleyişe karşı üyelerinin istek ve haklarını savunma amacındaki bir örgüt için son derece sakıncalı olduğu ortadadır. DKÖ'ndeki bu yöneliş yeni-liberalizmle tam bir uyum göstermekte, hatta yeni-liberalizmin doğrudan damgasını taşımaktadır.

Bilindiği gibi, yeni liberalizmin asli yönlerinden biri kamu alanının tahribi, yani metasızlaşmış alanların boğulmasıdır. Bu yönelişte yeni-liberalizmin tek silahı özelleştirme değildir. Kamusal hizmet üreten kuruluşların kaynak açlığına terk edilmesiyse beslenen bir süreç içinde meta üretimine itilmesi, yani özelleştirmenin yanısıra metalaştırma da yaygın olarak uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntemde kamusal nitelikteki kuruluşların yöneticileri nesnel bir durumla karşı karşıya kalırlar: İster hastaneler olsun, ister okullar, ister kamu hizmeti veren başka kuruluşlar, iyi bir hizmet için gereksinim duydukları kaynaklardan yoksun bırakılıncaya, bu kaynakları kendileri yarat-

* Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği 34. Dönem Çalışma Raporu 96/98'den alınmıştır.

maya yönelmektedirler. Kamu hastaneleri sağlık hizmetini, kamu okulları eğitimi birer meta gibi satmaya başlamışlardır. Yöneticilere, hatta çalışanlara bu durumun sakıncalarını açıkladığınızda alacağınız yanıt hep aynıdır. Kamu kuruluşlarını ayakta tutmanın başka yolu yoktur.

Odalardaki piyasa ilişkileri de aynı mantıkla savunuluyor: Örgütün güçlü olabilmesi için kaynak gerekir. Oda ne kadar piyasaya "hizmet üretimi" yaparsa mali bakımdan o kadar güçlenir ve üyelerine, mesleğe o kadar iyi hizmet verebilir. Üye aidatı toplamak güçtür. Dolayısıyla, ticari faaliyette bulunmak zorunluluktur.

Burada, odaların piyasaya "hizmet üretimi" faaliyetlerinin iki bakımdan yeni-liberalizmin mantığının damgasını taşıdığını görüyoruz. Birincisi, bir meşruiyet sorunudur. Geçmişte bazı hizmetlerin kamusal biçimde verilmesi toplumda yaygın kabul gören bir nokta iken, bugün kamuya hizmet için yapılan faaliyetlerin ticaret konusu haline gelmesi doğrudan doğruya yeni-liberalizmin pratik ve ideolojik etkisinin ürünüdür. "Herşey satılık"tır: Odalarda piyasaya "hizmet üretimi"nin savunulması yeni-liberalizmin ideolojisiyle tam bir uyum gösterir.

İkincisi, kaynak kıtlığı, hastane ve okulların hizmetlerinin metalaştırılmasında olduğu gibi, burada da temel argümandır. Metalaştırmayı savunanlar, durumu kaçınılmaz bir nesnellüğün sonucu gibi sunmaktadırlar. Oysa, başka bir yol vardır. Kaynaklarını devlet bütçesinden sağlayan kamu kuruluşları açısından alternatif yol, toplumun kaynaklarından daha büyük bölümünün sağlık ve eğitim için ayrılmasıdır. Odalar açısından ise, çözüm üyelerden alınan aidat tahsilatını artırmaktır. Ama, odalar koşulları açısından tek başlarına değildir. SSK gibi, kaynaklarını esas olarak sisteme katılanlardan elde eden kuruluşlarda da aynı sorunlar yaşanmaktadır. Onlar için de üyelerden elde edilecek gelirlerin artırılması ve akılcı kullanımı esas alternatiftir.

Piyasaya "hizmet üretimi" yapan odaların çoğunluğu hiçbir zaman yoksul olmamıştır. Üstelik aidat gelirlerini artırmak bir DKÖ'nün her zaman vazgeçilmez bir görevidir. Bu alternatif değerlendirileceğine oda yönetimlerinin kendilerini üye aidatlarından bağımsızlaştıracak ticari faaliyetlere yaslanması, yeni-liberalizme teslimiyetten başka birşey değildir.

Vakıfçılık: DKÖ'nde ve genel olarak emekçi-çalışan kitlelerin hareketlerinde son dönemlerde görülen bir başka eğilim kamu tarafından sunulan hizmetlerin aksaması ve daraltılması karşısında bu hizmetleri vakıflar aracılığıyla verme yönündedir. Çeşitli DKÖ faaliyetlerini vakıflar kurarak yürütmeye yönelmişlerdir ve odalarda vakıfçılık eğitim olarak güçlenmiştir.

Bu tartışmaya girerken, bir ayırım yapmak gerekiyor. Kamu kuruluşlarının ya da DKÖ'nin görevi olmayan ve olmayacak konularda vakıfların kurulması burada yapılan tartışmaların dışındadır. Tartışılacak olan vakıf türü, kamu ve DKÖ tarafından yürütülebilecek/yürütülmesi gereken faaliyetin yerini almak üzere kurulmuş vakıflardır. Aslında bu tür vakıfların en çarpıcı örnekleri, metalaşma sürecinin gizli biçimleri olanlardır.

Hastanelerde kurulmuş vakıflar bunun en iyi örneğidir. Bir tıp fakültesi ya da devlet hastanesine giden hastalar muayene ve tetkik için döner sermaye hesabına ödedikleri

ücretin ötesinde, çoğu zaman hastanenin o servisinin ya da fakültenin o bölümünün kurmuş olduğu bir vakfa "bağış" yapmaya zorlanmaktadırlar. Aynı durum okullarda kurulmuş vakıflar için de geçerlidir. Bu vakıfların topladıkları fonlar, bölümün çeşitli gereksinimleri için kullanılmaktadır. Burada, yapılan "bağış"ın hizmet karşılığında ödenen bedelin bir bileşeni olduğu, yani kamu hizmetinin metalaşmasına katkıda bulunduğu açıktır. Hastane ya da okul gibi kuruluşlarda bu tür uygulama yalnız bu kurumları birer ticaret yerine dönüştürmekle kalmaz; farklı hastane ve okulların toplayabileceği fonların farklı miktarlarda olması, kuruluşlar arasındaki gelir farklılığını, dolayısıyla da kalitenin farklılaşmasını artırır.

Görüldüğü gibi, bu tür vakıflar devletten bağımsız bir "Sivil Toplum Kuruluşu" (STK) olduğu halde, aslında yeni-liberalizmin "devleti küçültme" politikasının bir aracından başka birşey değildir. Oysa, bugün kitle hareketinin bağrında STK'larını yücelten bir yaklaşım egemen duruma gelmiştir. Sorun STK kavramının, farklı sınıfsal ve toplumsal işlevler taşıyan örgütleri tek bir ölçüt temelinde (devlet dışı olmak, toplum içinden kurulmak) aynılaştırması ve böylece aralarındaki esas belirleyici farkları ortadan kaldırmasıdır. Bu kavram, örneğin işveren sendikaları ile işçi sendikaları gibi birbirlerine karşıt iki örgüt türünü tek bir etiket altında toplamakta, üstelik örtük ya da açık biçimde her ikisini de kutsamaktadır.

Sınıflı bir toplumda ne devlete, ne de topluma ait hiçbir kategori, sınıfsal aidiyetinden bağımsız olarak ele alınamaz, iyi ya da kötü olarak nitelenemez.

Devletin esas çekirdeğini oluşturan baskı aygıtları burjuvazinin sınıf egemenliğinin doğrudan bir aracı iken, devletin çerperinde yer alan ve sosyal hizmet veren kurumların (hastaneler, okullar vb.) ikili bir niteliği vardır. Bu kurumlar, bir yandan sınıf egemenliğini yansıtan ve pekiştiren bir karakter taşımakla birlikte, bir yandan da aynı hizmetlerin özel mülkiyet temelinde ve ticari biçimde sunulması durumuyla karşılaştırıldığında, daha eşitlikçi, daha ortak ve daha dayanışmacı olma potansiyeli taşırlar. Buna karşılık, devletin dışından ve toplumun bağrından kaynaklanan bazı kurumlar (örneğin, kuran kursları, özel üniversite ve okullar, özel hastaneler) toplumsal ve ideolojik olarak sınıf egemenliğinin pekiştirilmesi eğilimini yapısal olarak taşırlar. Bazıları ise (örneğin, sendikalar, meslek odaları, dernekler vb.) daha eşitlikçi, adil, dayanışmacı bir toplumun oluşturulması yönünde etki yaratabilirler. Kısacası, toplum içinde örgütlenen devlet dışı kurumların, STK olarak adlandırılıp toptan kutsanması doğru değildir. Bunların bazıları, doğrudan doğruya kamuya ait işlevlerin özelleştirilmesinin aracıdırlar.

Odalarda eğilim olarak gözlenen, diğer DKÖ'nin belirli alanlarda kurdukları vakıflar da, öznel niyet ne olursa olsun tam da böyle bir etki yapmaya adaydır. Bir bakıma bir odanın sunduğu hizmetlerin metalaşarak piyasaya "hizmet üretimi" yerine vakıflar üzerinden "bağış" toplayarak yapılması daha da vahim sonuçların doğmasına neden olacaktır. Çünkü, teorik olarak, doğrudan oda adına yapılan faaliyetlerin parasal getirisi nihayet odanın bütün üyelerinin denetimine açıktır. Ama, bir vakfın hesapları hukuki olarak ancak o vakfın kurucu üyeleri tarafından denetlenebilmektedir. Bu yüzden de vakif çerçevesinde örgütlenmiş faaliyetler, bir DKÖ'nün kamuya sunacağı hizmetlerin daha

da ileri ölçekte "özelleştirilmesi"ni temsil eder.

c) Dar Meslekçi Yaklaşım (Mini-Korporatizm): DKÖ'nde tarihsel olarak hep varolmuş bu eğilim, yeni-liberalizm çağında özel olarak güçlenmiştir. Korporatizm, bir mesleğin ya da işkolunun çalışanlarının çıkarlarını, emekçi kitlelerin bütünüün çıkarlarının üstünde ve dışında savunmak anlamına gelmektedir. Örneğin, örgütlediği işkolunda işçi ücretleri yüksek olduğu için yüksek gelire sahip bir sendikanın, yalnız kendi üyelerinin yararlanabileceği bir sağlık kuruluştur kurması dar meslekçi anlayışın pratik bir örneğidir. Ya da üye sayısı fazla ve üyelerinin ekonomik durumu görece olarak daha iyi olan odaların sorunlarını görmezlikten gelerek kaynaklarını yalnız kendi üyelerinin gereksinimlerinin karşılanmasına ayırmaya yönelmesi bir meslek şovenizmidir, dar meslekçi bir yaklaşımdır.

Dar meslekçi anlayış, kapitalizmin işçileri, emekçileri ve bütün çalışanları farklı, eşitsiz, hatta hiyerarşik bir biçimde değişik konumlara yerleştirilmesi nedeniyle, kapitalist toplumda çalışanların kitle örgütlerinde hep varolmuş bir eğilimdir. Bu eğilimin gerçekleşme oranı, tarihin değişik dönemlerinde çalışan sınıfların nesnel konumlarına ve sınıf mücadelelerine bağlı olarak farklılık göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uzun ve canlı sermaye birikim döneminde, özellikle emperyalist ülkelerde, devlet-işveren örgütleri-işçi sendikaları arasında pazarlıklara dayanan sosyo-ekonomik ilişkiler bütününe korporatizm adı verilmiştir. Bu adlandırma, sendikaların örgütlü işçiler dışındaki toplumsal katmanların sorunlarından bütünüyle bağımsız hareket etmeleri ölçüsünde bir gerçeği ifade ediyordu. Günümüzde eski tür korporatizmin bütünüyle ortadan kalktığı söylenemez, ama "**esneklik**" çağının özgül yeni tarz korporatizmi, mini-korporatizmdir.

Günümüzde dar meslekçilik, yeni-liberal dönemin asli özelliklerinden birisidir. Esas olarak, toplam iş gücünün iş güvencesi olan, gelir düzeyi yüksek, daha iyi örgütlü kesimlerinin bir ideolojisidir.

Meslek odalarında dar meslekçiliğin yükselişi doğrudan doğruya piyasa mekanizmalarının farklılaştırıcı, eşitsizlikleri artırıcı özelliklerinin bir ürünüdür. Bir oda ne kadar güçlüyse, piyasa için yaptığı "hizmet üretimi" de o kadar yüksek bir getiri sağlayacaktır. Tersinden bakılırsa, güçsüz odaların piyasaya sunabileceği hizmetler de az talep edilen ya da düşük düzeyde getirisi olan hizmetler olacaktır. Yani piyasa süreçleri bazı odaların gittikçe zenginleşmesine ve odalar arasındaki farkın açılmasına doğrudan katkı yapıyor. Odalarda meslek şovenizmi böylece yeni-liberal çağın üç önemli özelliğinin bileşkesi olarak yükselmektedir: Piyasa eşitsizliği, dar meslekçi ideoloji ve dayanışma fikrinin yıpranmasıdır.

Mesleğin çıkarlarını dar bir perspektifle mutlaklaştırmak, yalnız farklı işkollarını ve meslekleri birbirinin karşısına çıkarmaz, aynı zamanda DKÖ'nün kamusal işlevlerini de zedeler. Bunun en tipik örneği, belirli meslek odalarının kendi faaliyet alanına çevreye, halk sağlığına, işçi sağlığına ve iş güvenliğine zarar veren ya da emperyalizmin egemenliğini güçlendiren gelişmeler karşısında, yalnız kendi üyelerinin dar, kısa dönemli ekonomik çıkarlarını göz önüne alarak bu gelişmeleri desteklemesidir.

d) Yerelcilik: Günümüzde meslek odalarında görülen

bir başka eğilim yerelciliktir. Bu eğilim temelde yeni-liberalizmin ideolojisinden beslenen bir özellik taşıyor. Yeni-liberalizm ve küreselleşme bir tür milliyetçiliği, bölgeciliği ve yerelciliği kışkırtan özelliklere sahiptir.

Sermaye yalnız farklı ülkeleri ve bu ülkelerin işçi ve emekçilerini değil, ülkeler içinde de farklı bölgeleri birbirlerine rakip haline getirmeye çalışır. Dolayısıyla "küreselleşme" olarak anılan uluslararası bütünleşme, sürecin karşı kutbunda bulunan yerelin ve yereller arası rekabetin görülmedik ölçüde önem kazanmasına yol açmıştır.

Bütün ayırıştırma ve rekabet yaratma işlemlerinde olduğu gibi, bu alanda da **bencillik** öne çıkmıştır. Nasıl mini-korporatizm şirket, işkolu ya da meslek bencilliğini temsil ediyorsa, "yerelcilik" de doğrudan doğruya yerel bencillik üzerine kurulmuş bir ideolojidir. Bunun en açık kanıtı, yerelciliğin esas olarak zengin ya da potansiyeli yüksek ülke ve bölgelerde kök salmasıdır. Bunun en iyi örnekleri eski Sovyetler Birliği ve eski Yugoslavya'dan verilebilir. Estonya-Litvanya ve Letonya Sovyetler Birliği'nin en zengin ülkeleriydi. Slovenya ve Hırvatistan ise Yugoslavya'nın. Bütün bu ülkeler, kendilerini birlikteki yoksul ülkelere bağlayan bağları koparma yolunda ilk harekete geçen ülkeler olmuşlardır. Zengin bölgelerin bencil isyanına en iyi örnek ise, İtalya'daki Kuzey Ligası hareketidir. Kuzey Ligası, üreten zengin Kuzey'in Roma bürokrasisi ve tembel Güneyliler tarafından sömürüldüğü teziyle İtalya'dan ayrılmak istemektedir.

Bu örneklerde görüldüğü gibi yeni-liberalizm ve küreselleşme stratejisi yerelciliği ve yerel bencilliği kışkırtmaktadır. DKÖ'nde ve odalarda görülen yerelcilik de bu bencilliğin ifadesinden başka birşey değildir. Sorunun çözümünde ya bölgesel eşitsizliklerin kamu müdahalesi, yatırımları ve yeniden bölüşüm politikalarıyla azaltılması ya da **Sosyal Darwinizm**, yani güçlü olan ayakta kalır, zayıfların canı cehenneme anlayışı benimsenecektir. DKÖ'nde yerelciliği öne çıkaranlar, niyetleri bu olmasa da böyle bir sonuca hizmet etmiş olmaktadır. Bu yaklaşımın sonucunda, aynı odanın yoksul bölgelerdeki şubeleri gelirsizlikten ve faaliyetsizlikten zorlanırken, zengin bölgelerdeki şubeler birer refah yuvası oluşturacaklardır.

Yerelciliği savunanlar, kendi yaklaşımlarını, yerel yapıların tabana daha yakın olmaları, dolayısıyla daha demokratik oldukları gerekçesiyle savunmaktadır. Oysa, bütün ülkeyi, bazan bütün dünyayı ilgilendiren konularda, neden yalnız o yerel birim söz ve karar sahibi olsun. Türkiye'de ekonomik birikimi açısından diğer bölgelere göre tartışılmaz olanaklara sahip İstanbul'u ele alın. İstanbul'un kaynaklarının kullanımını yalnız İstanbullulara bırakmak neden demokratik olsun?

Sonuç

Yeni-liberalizm emekçi-çalışan sınıfların yaşam standartları, gelecek güvencesi açısından dünya çapında çok ağır bir tahribata yol açmıştır. Bu doğrudan tahribatın yanı sıra, pratik ve ideolojik açıdan emekçi-çalışan sınıfların DKÖ'nin üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Bugün DKÖ'nde varolan bu etkinin ana biçimlerinin piyasaya hizmet üretimi, vakıfçılık, dar meslekçilik ve yerel bencillik olarak sınıflandırabileceği tanımlanmaya çalışıldı. Bu eğilimlerin DKÖ'nde ve TMMOB ortamında mutlaka geriletilmesi, emekçi-çalışan kitlelerin çıkarları açısından yaşamsal bir önem taşımaktadır.